

HRVATSKA REPUBLIKANSKA STRANKA I HRVATSKO PROLJEĆE

(U povodu 50. obljetnice Hrvatskog proljeća)

Iz naše današnje perspektive, kad vlastitu političku stranku ima svaki nazovi-političar, pa, za divno čudo (i obično pod nazivom nekakve „neovisne liste“ koja je prišivena uz ime mjesnog *imperatora*), čak i svaki gradić koji ima više od dva semafora, moglo bi nam se – osobito ako se ne potrudimo vidjeti ispraznost programa, i još veću ispraznost politika većine takvih *organizacija* – činiti sasvim prirodnim i logičnim što raspravljamo o odnosu neke političke stranke prema važnim društvenim procesima.

Iz perspektive hrvatske političke emigracije, većinom nastale padom Hrvatske pod oslobođenje i obnovom Jugoslavije u proljeće 1945., međutim, to uopće nije bilo tako: gotovo polustoljetno postojanje te emigracije u velikoj je mjeri obilježavao snažan, na satoru pragmatički nego i načelni, doktrinarni otklon od stranačko-političkog organiziranja.

Argumentacija pritom nije bila osobito originalna: kao što se danas rodoljubima opće prakse i promatračima s ruba političkih zbivanja čini da bi mehaničko okupljanje naizgled srodnih skupina i stranaka u dva ili tri snažna i ideološki jasno obilježena bloka predstavljalo formulu za rješavanje svih ili barem većine hrvatskih društvenih pitanja, tako se je u razdoblju 1945.-1990. to „jedinstvo prije svega“, dakle: mehanički ujedinjen i formalno jedinstven, nestranački odnos nadstranački nastup

Piše:
Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

raseljene Hrvatske (raseljene, jer ona nije iseljena – kako smo se naviknuli govoriti – budući da nije iselila svojom voljom, nego je raseljena, silom istjerana iz domovine!) nerijetko postavljalo i predstavljalo kao ključ i bezuvjetna pretpostavka hrvatskog oslobođenja.

Posve neživotno prevladalo se je kako – parafrazirajmo Victora Hugoa – „gomila

ima previše glava da bi imala jednu misao“, i kako je ustrajanje na bezuvjetnom jedinstvu ne samo neostvarivo (jer ignorira idejne razlike, ali previda i ljudske slabosti, taštine i ambicije, a dakako i protivnička i neprijateljska podmetanja i *diverzije*), nego je u biti nedemokratski i zapravo protudemokratsko čak i tamo gdje, kao u hrvatskome slučaju, nisu postojale snažne grupacije koje su za sebe svojatale predvodničku ulogu, ne dopuštajući čak ni to da se o njoj raspravlja. A u hrvatskome smo slučaju imali još i to: imali smo snage, stranke i pokrete koji su apsolutizirali svoje navodno pravo na vodstvo i svoj tobožnji legitimitet na tzv. legalitetu koji bi izvirao iz rezultata prosinačkih izbora 1938. (Mačekova, kasnije Krnjevićeva Hrvatska seljačka stranka) odnosno iz činjenice stvaranja Nezavisne Države Hrvatske 1941. (Pavelićev, kasnije Heferov Hrvatski oslobodilački pokret).

Zato su nastajale te ponekad, rijetko, upravo iznimno i nestajale – stranke. Nestajale su jednako kao i danas: onda kad su zastupale prizemne, privatne, nepolitičke interese, a ne načela i programe, jer – što u *Pismima Magjarolacah* reče Ante Starčević – „medju načeli bo neima nagodbe ni pomirenja, a stranke su zastupnici načelah. Ako stranka gubi boj za bojem, ona itako neodlazi s razboja, nego na njemu predaje zastavu svojim sinovom, unukom, budućim pokolenjem svojim.“

Naslovna 4. broja Hrvatskog književnoga lista

Ivan Oršanić, utemeljitelj Hrvatske republikanske stranke, umrijet će u prosincu 1968.

One, pak, koje su doista zastupale programe i načela, te su nastavile postojati, makar u drugim oblicima i s drugim nazivima.

A među onima što su nastale već u prvome valu – čim su se naši *raseljenici* smjestili u nekoj od svojih novih domovina – bila je i Hrvatska republikanska stranka koju je 1951. sa suradnicima utemeljio Ivan Oršanić, jedan od prvaka predratnoga hrvatskoga katoličkoga gibanja (k tome i dinamični predstavnik ilegalne, domovinske grane ustaškog pokreta), a u vrijeme Drugoga svjetskoga rata visoki stranački i državni dužnosnik.

Njegova Hrvatska republikanska stranka, nema sumnje, nije pripadala najvećim i najbrojnijim hrvatskim emigrantskim političkim organizacijama, ali će svako pomnije istraživanje emigrantske periode i sačuvanoga arhivskoga gradiva nesumnjivo pokazati, da je bila među onima čiji se utjecaj nipošto nije mogao niti smio zanemariti i podcijeniti. Jednim dijelom je to posljedica intelektualnog i političkoga kapaciteta njezina vodstva, a drugim dijelom – njezin časopis, *Republika Hrvatska*,

pokrenut u Buenos Airesu 1951., iste godine kad je u tom gradu utemeljena i sama stranka.

Nije to bila jedina stranačka publikacija – pokretane su i druge, na raznim kontinentima – ali je *Republika Hrvatska* kuriozitet kako po kontinuitetu svog izlaženja (časopis je, naime, bez prekida izlazio do osamostaljenja Hrvatske, a onda je još godinama objelodanjan u domovini), tako i po svojoj vrsnoći.

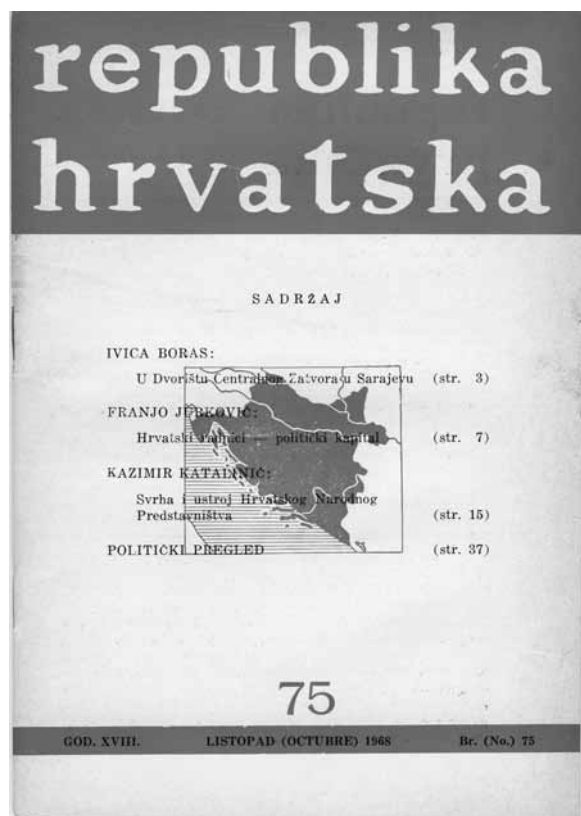
Buenosaireška *Republika Hrvatska*, naime, nije bila nekakva kulturno-folklorna tribina niti skladište patetičnih reminiscencija na nedavnu prošlost i ratni poraz, a još manje oglasni stup za isticanje obavijesti o emigrantskim vjenčanjima, sprovodima i komemoracijama, nego je bila i ostala politički časopis, s jasnim i dosljedno zastupa-

nim ideološko-političkim gledištima koja su se, logično, već i osobama njegovih pokretača, naslanjala na predratnu *Hrvatsku smotru*, zastupajući načela političkog višestranačja, demokracije i „integralne slobode“ – što je stožerna vrijednost u ideološkom pojmovniku Ivana Oršanića, utemeljitelja i stranke i časopisa – pa je u skladu s time, ne odričući se svoje političke baštine, ali kritički sudeći i o njoj, iz broja u broj pomno, trijezno i temeljito raščlanjivala i tu baštinu i sva bitna pitanja hrvatske sadašnjosti i budućnosti, unutarnjopolitička i vanjskopolitička.

Oršanić, doduše, nije doživio vrhunce onoga što danas nazivamo Hrvatskim proljećem – umro je u prosincu 1968. – ali mi možemo vrlo precizno rekonstruirati po-

glede koje su na taj proces imali njegovi suradnici na čelu s njegovim bliskim suradnikom i nasljednikom na čelu stranke, dr. Ivom Korskyom, odnosno stranački sljedbenici i pristaše; i možemo sasvim precizno i s pouzdanjem kazati da su taj proces promatrali u prvom redu kao dio unutarpartijskih frakcijskih okapanja (dakle: jugoslavenskih komunističkih, dakako i federalističkih i reformističkih, ali uvijek i nužno jugoslavenskih i komunističkih!), od kojih su razni slojevi domovinskoga i izbjegličkog hrvatstva imali različita, ponajčešće nerealna očekivanja.

Na polju praktične politike, za republikance je to značilo da taj proces valja pratiti i ohrabrivati, da se mora koristiti pukotina koja se u jugoslavenskome komunističkom monolitu time možda stvara ili proširuje, i da treba priželjkivati i poticati evoluciju tog procesa i njegovih protagonista u nejugoslavenskom i protujugoslavenskom, a uzgredno i u nekomunističkom i protukomunističkom smjeru, ali da projekcije vlastitih želja i snova, vlastite i tuđe nerealne nade i iluzije, ni na trenutak ne smiju poslužiti kao alibi za nacionalno-političku i ideološku kapitulaciju, niti smiju postati izgovor za odustanak od borbe za samostalnu hrvatsku državu.

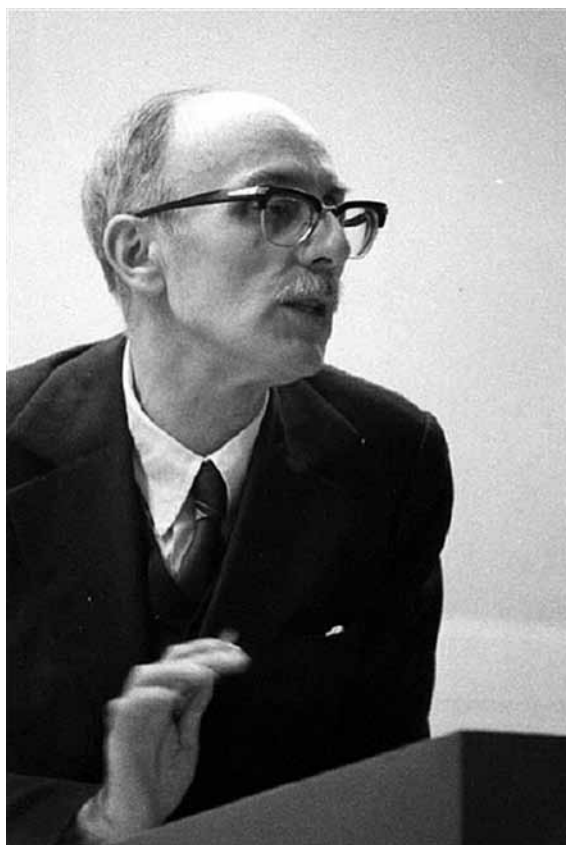

Središnji republikanski časopis

Zato u ondašnjemu republikanskom tisku i u korespondenciji stranačkih prvaka i njihovih prijatelja nema nikakve fascinacije zbivanjima u Zagrebu i u Hrvatskoj, ponajmanje ima oduševljenja reformističkim partijskim vodstvom – tim više što se u republikanskom vodstvu uočava da se u krugu oko ondašnjega vodstva Matice hrvatske i među sveučilištarcima možda zahtijeva više (možda čak i ono što priželjkuju represijom odavno ušutkani hrvatski nacionalisti u domovini, koji i tih važnih godina ostaju na margini, dijelom i svojom voljom, zbog opreza i rezervi prema reformističkim zahtjevima) – ali se, usprkos svemu, svim tim koncentričnim krugovima ondašnjega hrvatskoga političkog života i tim izostankom republikanskog oduševljenja zapravo želi pružiti potpora.

Stranačka politička taktika i stranačko stajalište, izraženo u nizu članaka i dokumenata, možda su najjasnije sublimirani u pismu koje je tajnik stranke Kazimir Katalinić koncem svibnja 1971. uputio svom suradniku Mladenu Doliću: „Objasnit ću Vam, zašto mislimo da ne smijemo povladjivati CK, pa niti Djodanu, Veselici, Šegedinu i dr. Mi želimo da oni čim više evoluiraju u smislu hrvatske državotvorne linije. Ako ih budemo hvalili, onda ih time kompromitiramo i omogućavamo ‘unitaristima’ da ih napadaju, jer da su u tobože nekoj vezi s ‘ustašama’, a ako ih napadamo, jasno ne ‘u djuture’, već dozirajući napadaje prema ponašanju svakog od njih, ali uvijek kritizirajući ih i nikad ne pokazujući da smo zadovoljni s njima, te stalno naglašavajući da trebaju još žešće zastupati hrv. interese, onda ih time s jedne strane ne kompromitiramo, a s druge strane ih podičemo na daljnje evoluiranje u smjeru državotvorstva.“

Jasno je, dakle, što se je htjelo, a jasno je i čemu su služile i javne i tajne rezerve prema Hrvatskome proljeću. Zato smatram da već odavno možemo kazati kako je povijesni razvitak potvrdio da su takve republikanske procjene bile ispravne, kako je oprez stranačkog vodstva bio utemeljen, i kako je izabrana taktika koja

Dr. Ivo Korsky, Oršanićev nasljednik na čelu stranke

je bila mudra i u nacionalno-političkom i uopće u ljudskome smislu: ona nije nikoga ugrožavala niti je koga makar nehotično denuncirala, a svakomu je pružala prigodu da pokaže, koliko mu je doista do hrvatskih interesa.

Pritom je ona, dakako, implicirala i kritiku nacionalne i ideološke populbine reformističkoga komunističkog vodstva, koja je umjesna i nužna i danas – kad nerijetko imamo potrebu zamijeniti razumske i nepristrane prosudbe jeftinom patetikom – pa ju ne mogu izmijeniti nikakva naknadna proljećarska domišljanja i sugestije kojima se hoće osigurati udobnije mjesto u nacionalnoj povijesti. Stotine je takvih, i svima im je nazivnik isti; mijenjaju se samo stilske figure, doskočice i anegdote.

Kad je prije petnaestak godina pripremao za tisak knjigu svojih razgovora s Vjekoslavom Prpićem, nostalgični je Josip Šentija ustvrdio kako je u proljećarsko komunističko vodstvo jugoslavenske socijalističke republike Hrvatske

svoje nade polagala ne samo komunistička, nego, kako on reče, „i nekomunistička, pa i antikomunistička Hrvatska“, koje da su, kaže Šentija, tom vodstvu pljeskale, a neki iz njezinih redova za nj su molili Svevišnjega, ni manje ni više, nego u – bazilici svetoga Petra u Rimu.

Bit će da je posrijedi reminiscencija na razmjerno poznatu onodobnu izjavu Ivana Zvonimira Čička, da je za Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske i njegovu X. sjednicu iz siječnja 1970., molio Boga u najpoznatijoj rimskoj crkvi – u nekim drugim zgodama su se još prije Karadžorđeva spominjale neke druge crkve (ne rimske, nego zagrebačke, što valjda – ako nas sposobnost zaključivanja dobro služi – ni u ono doba nije pomagalo uvjerljivosti Čičkova svjedočenja!) – ali je ona zapravo nebitna, jer je posrijedi jedna od onih anegdota koje funkcioniraju kao simboli, a ne kao zasebne činjenice.

Jednako tako, posezanje za njom i na najnižoj, faktografskoj razini, više govori o Šentiji i njegovim sentimentima odnosno sentimentima njegova naraštaja stasalog pod okriljem jugoslavenske kompartije i njezinih filijala – koji, kao i svaki drugi naraštaj, želi ostati

upamćen po tome da je uživao ono što se tako neprecizno i ovlaš naziva „narodnom potporom“ – nego što doista govori o autentičnoj „nekomunističkoj, pa i anti-komunističkoj Hrvatskoj“. Iako je, daka-ko, to razdoblje doživjela kao odušak od otvorenog terora i tiho se nadala njegovoj evoluciji u smjeru o kojem je pisao i Katalinić, ona je prema Hrvatskome proljeću ostala rezervirana na sličan način na koji je – dijelom iz drugih razloga – rezervirana bila hijerarhija Katoličke crkve hrvatskog jezika.

A spomenuta je anegdota i tada, 2006., kad je Šentija na nju podsjetio, i danas, 2021., kad obilježavamo pedesetu obljetnicu tih događaja, bila zapravo ilustrativna za stanje hrvatske historiografije, jer smo i danas gladni studija o pravome ondašnjem raspoloženju nekomunističkih i protukomunističkih krugova unutar jugoslavenskih granica, a i danas, iz raznih razloga, izbjegavamo rasprave i raščlambe o gledištima koje je na Hrvatsko proljeće imala Crkva u Hrvata – ne samo vjerničko mnoštvo, nego i niži kler i viša hijerarhija – koji su se u to doba našli pred novim izazovima, ali i pred teškim iskušenjima do kojih je dovela režimska represija, ali i Drugi vatikanski sabor i potom Beogradski protokol iz 1966., s dijelom usputnim, a dijelom popratnim pojavama, kao što je bilo imenovanje nadbiskupa Šepera kardinalom ili *slučaj* Krunoslava Draganovića.

Još više od toga nedostaju nam studije o odnosu hrvatske političke emigracije prema Hrvatskome proljeću, jer onih par fragmenata objavljenih u periodici, a još više u dnevnome ili tjednome tisku, zapravo pokazuje – znadem da se ovakvim ocjenama ne postaje popularan – da se u današnjoj Hrvatskoj, uz sasvim malobrojne časne iznimke, zapravo vrlo malo znade o hrvatskoj političkoj emigraciji, i da ljudi koji se neupućenima predstavljaju kao upućeni, valjda dobrim dijelom doista vjeruju kako se ta emigracija – baš u to vrijeme izložena priljevu pravog mora takozvanih „radnika na privremenom radu u inozemstvu“ – svodi na jedne i pol novine, dva časopisa i pet-šest pojedinaca koji

su u tim publikacijama dominirali, obično nastupajući kao tzv. neovisni intelektualci i imajući zapravo malo dodira s velikom većinom hrvatskih emigrantskih političkih i kulturnih organizacija, a djelujući nerijetko u protimbi s najvećima i najutjecajnijima od njih.

Zato površno sudimo i o toj emigraciji, i zato površno i patetično sudimo i o Hrvatskome proljeću i o uzrocima sloma tog pokreta.

Kazimir Katalinić je bio tajnik stranke i u doba Hrvatskoga proljeća

Rječito o tome govore i izgovori za njegov slom, koji su se tražili i nalazili u memoarskome štivu, da bi potom bili pretakani u historiografske rasprave: od onog šaputanja u uskome krugu još u zimu 1971., preko, recimo, Tripalova intervjua ljubljanskoj *Mladini* 1988., sve do razgovora, članaka i knjiga objavljenih nakon 1990. – da su krivi atentatori na Rolovića; pa je kriv Brežnjev s onim navodnim telefonskim pozivom Najvećem Sinu Naših Naroda i Narodnosti; pa su krive maštarije Branimira Jelića o suradnji emigracije i partijskoga vodstva pod tobožnjim okriljem Sovjetskog Saveza; pa je krivo to što se ustanovilo i onda na sva zvona slavadobitno stavilo da su te Jelićeve maštarije doista samo maštarije; pa

je kriv narod koji je u rujnu 1971. neopretno klicao glasnije Savki i Tripalu nego Najvećem Sinu; pa je krivo ono izvođenje „Lijepe naše“ u zagrebačkoj zračnoj luci; pa je krivo Šošićevo zazivanje hrvatskoga članstva u Ujedinjenim narodima; pa su krive burne reakcije na slučaj Jure Sarića i „unitaristički puč Milutina Baltića“; pa su krivi sveučilištarci koji su svojim štrajkom poslužili unitaristima – sve je bilo krivo i svatko je u toj naknadnoj pameti i borbi za bolju prošlost bio kriv, osim onoga što je stvarno i jedino bilo krivo: Jugoslavija i komunizam.

I memoarski tekstovi velike većine protagonista Hrvatskog proljeća – napose onih koji su se u toj obiteljskoj prepirci našli na strani poraženih – pokazuju, naime, kako oni, ne samo do XXI. sjednice predsjedništva CK SKJ u Karađorđevu, nego ni godinama, pa ni desetljećima kasnije, nisu shvatili da su, skupa s narodom iz kojeg su potekli, bili poraženi i onda kad su (1945.) na tren pomislili da su pobjednici, i kad su u ime te tobožnje pobjede razapinjali svoje sunarodnjake na drugoj strani; nisu, naime, shvatili, da se despocije ne popravljaju, nego propadaju.

Nasuprot njima, hrvatski su republikanci toga Starčevićeva aksiomatskog poučka bili svjesni u svakom trenutku, i zato o Hrvatskome proljeću nisu imali nikakvih iluzija. Ni onda kad su se nadali, ni onda kad su i taj poraz koristili kao pouku i novi dokaz da državna neovisnost i sloboda nemaju alternative. I zato bi možda – i zbog prošlosti i zbog sadašnjosti, ali i zbog budućnosti – bilo vrijeme da se upitamo, bismo li mi danas imali neovisnu Hrvatsku, da su proljećarski reformisti ostvarili ono što su doista htjeli: reformiranu socijalističku Jugoslaviju...

*

Tekst izlaganja održanog u Matici hrvatskoj 17. lipnja 2021., drugog dana dvodnevnoga znanstvenoga skupa koji su u povodu 50. obljetnice Hrvatskog proljeća organizirali Matica hrvatska, Hrvatski institut za povijest i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.